

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗДО

Волік Н. М.

*доктор філософії, старший викладач кафедри
дошкільної та початкової освіти*

*КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР»
м. Дніпро, Україна*

У сучасній парадигмі національної освіти постать вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) трансформується: він перестає бути лише транслятором знань, стаючи фахівцем, який володіє навичками та вміннями управління історичною спадщиною. Це стратегічне завдання передбачає здатність педагога професійно відбирати, інтерпретувати та інтегрувати автентичні культурні коди в актуальний освітній простір. Українська народна іграшка у цьому контексті є ідеальним інструментом. Вона виступає як концентрований досвід поколінь, символ тяглості історичної пам'яті та засіб трансляції національних смислів. Вміння ефективно управляти цією спадщиною дозволяє вихователю здійснювати «м'яку» деколонізацію дитинства, утверджуючи українську ідентичність через ігрову діяльність. Розглянемо основні професійні вектори в контексті питання, що розглядається.

Перш за все, для фахового управління спадщиною вихователь має чітко диференціювати види народної іграшки за їхніми морфологічними та регіональними ознаками:

1. Керамічна іграшка (глиняний свищик). Зазвичай це невелика порожниста фігурка (5–12 см), що має форму птаха (зозуля, півень) або тварини (коник, баранець, олень). Поверхня може бути глазурованою (полив'яною) або теракотовою (без покриття). Має характерні ліпні деталі (ріжки, гребінці) розташовані у хвості тварини або птаха та ігрові отвори для зміни висоти звуку. Відомі центри виготовлення – Опішня та Косів. Ангобний розпис (кольоровою глиною) у вигляді рисок, крапок, спіралей або підполив'яний розпис (характерний для Косова – зелений, жовтий, коричневий кольори на білому тлі).

2. Яворівська дерев'яна забавка: Рухливі конструкції, виготовлені з дерева. Виготовляється з осики або липи (дерево, що «співає»). Це рухливі конструкції: візочки, коники на коліщатках, пташки, що махають крилами («гуркалки»). Тонкі дерев'яні планки, з'єднані маленькими гвіздками або рухомими осями. Головним елементом є автентичний розпис «вербівка» – поєднання жовтого тла з

червоно-зеленими мазками (яскраве жовте тло, на якому зеленими та червоними мазками зображено стилізовані гілочки верби, квіти та цятки). Деркачі мають зубчасте коліщатко, яке при обертанні створює характерний тріск.

3. **Вузлова лялька** (мотанка): архаїчна текстильна фігурка без обличчя (замість нього – сакральний хрест). Текстильна фігурка, що має чітку тричастинну будову (голова, тулуб, руки), але позбавлена рис обличчя. Вона стійка (на основі кукурудзяного качана чи палички) або м'яка. Має тричастинну будову та втілює традиційний жіночий стрій. Голова формується з клаптика тканини, всередину якого кладуть кужіль (вовну), ганчір'я або суху траву. В процесі управління історичною спадщиною вихователь має оперувати перевіреними науковими фактами. Термін «мотанка» є новотвором кінця ХХ – початку ХХІ століття, який швидко став маркетинговим та культурним міфом. В етнографічних джерелах (наприклад, у того ж Маркевича чи Чубинського) таку іграшку називали «кукла», «лялька», «вузлова лялька» або «лялька з намотуваним обличчям» [4, с. 17; 5, с. 114].

4. **Екологічна іграшка** (солома, рогоза): ажурні золотаві фігурки, створені методом специфічного плетіння. Легкі, золотаві фігурки коників, оленів, ляльок або «павуків». Вони виглядають дуже ажурно та графічно. Використовуються різні типи плетива («зубатка», «плетінка», «спіральне»). Окремі пучки соломи туго перев'язуються ниткою в місцях шії, тулуба та ніг, формуючи силует. Очі з насіння, гриби з розщепленої соломи, оздоблення кольоровими нитками.

5. **Мотрійка**: точена з дерева фігурка обтічної форми, що рознімається. Вертикальна фігурка, всередині якої знаходяться аналогічні фігурки меншого розміру. Точена з липи або берези, ідеально відшліфована. На відміну від закордонних аналогів, українська мотрійка часто зображує дівчину в українському вбранні (з коралями, у віночку) або персонажів українських казок («Котигорошко», «Пан Коцький»). Переважають червоний, чорний та білий кольори, що імітують традиційну вишивку.

Важливою навичкою сучасного вихователя є вміння розвінчувати імперські міфи. Традиційна розбірна іграшка, відома нам як мотрійка, довгий час помилково сприймалася як виключно російський атрибут через агресивну культурну політику СРСР. Насправді, ідея вкладених одна в одну фігурок має східне коріння (японська іграшка *Фукурокудзю* – один із семи богів щастя). На українських теренах ця форма побутувала здавна, набуваючи автентичних рис: розпису в стилі українського бароко, зображення дівчат у вінках та вишитих строях тощо [4, с. 15–28]. Повернення ж назви «мотрійка» (від українського імені Мотря) замість російського «матрьошка» є актом утвердження української мовної ідентичності в історичній ономастиці.

Ефективною формою управління спадщиною в дитячому садку є створення *міні-музею*. На відміну від класичних музейних установ, простір ЗДО має базуватися на принципі «руками торкатись дозволено», що забезпечує сенсорне проживання історії, що відбувається у межах музейної педагогіки [1, с. 398–399], коли вихователь реалізує ціннісні аспекти імплементації культурної спадщини.

Важливий напрямок професійної компетентності вихователя полягає у вмінні синхронізувати освітній процес із природним та обрядовим циклом українців. Народна іграшка в цьому контексті виступає містком між дитиною та традиційним святом. Розглянемо основні цикли свят в ЗДО та роль іграшки в їх змістовому наповненні та організації :

1. **Різдвяний цикл:** традиційні солом'яні конструкції («павуки»), що символізують світобудову та гармонію. Вихователь залучає дітей до споглядання за рухом «павука» від потоків повітря, що є формою природної медитації та релаксації. Виготовлення простих солом'яних зірок чи ангелів формує відчуття причетності до творення різдвяного простору.

2. **Стрітіння та початок весни:** «Жайворонки» з тіста. Обрядове печиво у формі пташок, яке сприймалося дітьми як істівна іграшка для «закликання» весни. Проведення інтегрованих занять із ліплення, де дитина власноруч створює пластичний образ птаха, вивчаючи при цьому веснянки та народні прикмети.

3. **Великдень:** у цей період вихователь-фахівець актуалізує писанку не лише як символ Воскресіння, а як об'єкт активної гри. Організація традиційних ігор – «Навбитки» (цокання писанками), «Котилася писанка» (з гірки або жолоба), «Знайди крашанку» [2, с. 55; 5, с. 67]. У межах великоднього циклу вихователь актуалізує не лише писанкарство, а й традицію дарування керамічних свищиків (півників, баранців), які історично були невід'ємною частиною весняних гулянь та ярмарків [4, с. 103]. Використання таких іграшок у ЗДО дозволяє відтворити атмосферу українського свята як цілісного культурного явища, де кожен предмет мав глибоке символічне значення. Управління спадщиною через методiku етнодизайну [3, с. 316] дозволяє вихователю використовувати народну іграшку як засіб психологічної реабілітації дошкільників.

4. **Зелені свята:** трав'яні ляльки та іграшки з рогози. Використання свіжих пахучих трав для створення тимчасових забавок (ляльки з трави, коники з кукурудзяного листя). Екологічні прогулянки-експедиції, під час яких вихователь навчає дітей бачити іграшку в кожній природній формі, виховуючи ошадливе ставлення до довкілля.

5. **Осінні ярмарки:** глиняний та сирний зооморфний світ. Презентація керамічного розмаїття (баранці, бички, коники) як символів добробуту та врожаю. Сюжетно-рольові ігри «На ярмарку», де діти

вчаться комунікувати, використовуючи народну іграшку як об'єкт обміну чи дарування.

Таким чином, вихователь, як менеджер спадщини, даючи іграшку в руки дитині, створює навколо неї цілий культурний контекст. Це допомагає дітям не тільки зрозуміти логіку календарного року, а й відчути себе частиною великої традиції. Такий підхід замінює штучні «свята» (наприклад, Геловін або інші запозичені комерційні бренди) на глибинні, емоційно наповнені українські обряди.

Імплементація української народної іграшки в освітній процес ЗДО – це сучасний метод управління історичною спадщиною. Вихователь, який володіє цим інструментарієм, здатен сформувани у дитини стійку національну ідентичність, мовну чистоту та емоційну стійкість. Народна іграшка в руках професіонала стає фундаментом патріотизму та головним ресурсом деколонізації освітнього простору України.

Література:

1. Беленька Г. Місце музейної педагогіки в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 396–400.

2. Герус Л. Українська народна іграшка. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004. 264 с.

3. *Етнодизайн у контексті відродження української національної ідентичності та європейської інтеграції* : зб. наук. праць. Кн. 1. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. 371 с.

4. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна система. Функціональні особливості : монографія. Київ : АртЕк, 1999. 255 с.

5. Оверчук О. Фольклористичний дискурс наукової діяльності павла чубинського (До 185-річчя з дня народження вченого). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2024. № (1(35)). С. 66–70. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.11>